

Лекція 5. Земельні ресурси підприємства

1. Земля як головний засіб виробництва.

2. Склад земельного фонду України, його розподіл та структура сільськогосподарських угідь.

3. Ефективність використання землі та шляхи її підвищення.

1. Земля як головний засіб виробництва

У виробничому потенціалі серед речових елементів сільськогосподарського виробництва земля займає особливе місце:

- **несільськогосподарські угіддя** виступають базою розміщення агропідприємств та їх підрозділів, відокремлених фермерських садиб, господарських дворів та окремих об'єктів нерухомого майна;

- **сільськогосподарські угіддя** – виступають одночасно і предметом, і засобом праці.

Земельні ресурси як засіб виробництва мають ряд специфічних особливостей, що дозволяє віднести землю до найважливішого фактору агровиробництва:

1) земля є продуктом природи і не може бути створена, на відміну від інших засобів виробництва, працею людини. Праця може лише підвищити якість земель;

2) сільськогосподарські угіддя територіально обмежені. Збільшення сільськогосподарських угідь як продуктивної сили можна досягнути, перш за все, за рахунок збільшення їх якості;

3) земля не може бути замінена іншими засобами виробництва, в той час як інші засоби виробництва та предмети праці по мірі розвитку продуктивних сил замінюються на більш досконалі в технічному відношенні;

4) земля має постійне місце розташування, її не можна перемістити з одного місця в інше, як інші засоби виробництва;

5) земельні ділянки знаходяться в різних природно-кліматичних умовах і є неоднорідними по якості, що при рівних вкладеннях праці та основного і оборотного капіталу на одиницю площі приводить до різної кількості отриманої продукції;

6) земля є вічним засобом виробництва: на відміну від інших засобів в процесі використання при правильному обробітку земля не зношується та не зменшує свої корисні властивості, а може навіть їх збільшити, що характеризує землю як найцінніший капітальний ресурс.

В сільськогосподарському виробництві землі притаманна специфічна унікальна властивість – **родючість**, яка представляє собою здатність ґрунту створювати врожай.

Види родючості землі:

- **природна** – характеризується здатністю ґрунту забезпечувати рослини необхідними поживними речовинами за рахунок ґрунтоутворюючих процесів;

- **штучна** – створюється в процесі виробництва, коли людина своєю діяльністю, вкладенням праці та капіталу поліпшує фізико-хімічні та біологічні властивості ґрунту;

- **економічна** – характеризує потенційні можливості ґрунту, які реалізуються у процесі виробництва, і відображає дійсний рівень ефективності використання землі.

2. Склад земельного фонду України, його розподіл та структура сільськогосподарських угідь

Земельний фонд України – це всі земельні ресурси держави в межах кордонів.

Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії:

- 1) землі сільськогосподарського призначення (70,1 %);
- 2) землі лісогосподарського призначення (16,4 %);
- 3) землі житлової та громадської забудови (5,0 %);
- 4) землі водного фонду (4,5 %);
- 5) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення (3,1 %);
- 6) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення (0,5 %);
- 7) землі рекреаційного призначення (0,2 %);
- 8) землі оздоровчого призначення (0,01 %);
- 9) землі історико-культурного призначення (0,01 %);

Земельні ресурси, задіяні в агровиробництві, визначаються як **землі сільськогосподарського призначення**, тобто землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науководослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури.

Відповідно до діючого законодавства в Україні встановлено три форми власності на землю:

- державну (що знаходиться у віданні Кабінету Міністрів України, обласних та районних державних адміністрацій, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин);

- комунальну (що знаходиться у віданні територіальних громад сіл, селищ, та міст);

- та приватну (власність фізичних осіб та власність недержавних юридичних осіб).

Особи без громадянства та іноземні юридичні і фізичні особи на території України відповідно до законодавства не можуть мати право власності на сільськогосподарські угіддя.

У відповідності до українського законодавства, сільськогосподарські угіддя можуть використовуватися на підставі власності, оренди та постійного користування (останнє – тільки для земель державної та комунальної власності).

3. Ефективність використання землі та шляхи її підвищення

Ефективність використання земельних ресурсів відображає використання природної родючості ґрунту, раціональність структури земельних угідь і структури посівних площ, освоєння сівозмін, віддачу живої і уречевленої праці, ефективність селекції тощо.

Економічна ефективність використання землі означає одержання максимальної кількості продукції з одного гектара земельної площі при найменших витратах праці і засобів на виробництво одиниці продукції.

Економічна ефективність використання земельних ресурсів в сільському господарстві виражається системою показників, які характеризують використання всіх земельних ресурсів, та і окремих їх видів.

Економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь найчастіше визначається за показниками землевіддачі. **Землевіддача** – це величина отриманої продукції, яка приходить на одиницю земельної площі. Вона визначається системою

показників, які поділяються на **натуральні, вартісні та інтенсивності використання земельних ресурсів.**

До натуральних показників землевіддачі відносять:

- урожайність сільськогосподарських культур;
- виробництво окремих видів продукції рослинництва на 100 га ріллі;
- виробництво окремих видів продукції тваринництва на 100 га відповідних земельних угідь.

Вважається, що натуральні показники землевіддачі відображають **технологічну ефективність використання землі** – результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва.

До вартісних показників землевіддачі відносять:

- виробництво валової продукції в постійних цінах;
- виробництво товарної продукції в поточних цінах реалізації;
- прибуток;
- диференціальний дохід (по сільськогосподарському виробництву в цілому та по галузям) в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь, на 100 грн. грошової оцінки землі та на 1 грн. орендної плати за землю.

Показники інтенсивності використання земельних ресурсів:

- ступінь господарського використання землі (розраховується діленням площі сільськогосподарських угідь на всю земельну площу господарства;
- ступінь розораності (розраховується діленням площі ріллі і багаторічних насаджень на площу сільськогосподарських угідь);
- ступінь використання ріллі (розраховується діленням площі посівів на площу ріллі);
- ступінь меліорованості (відношення площі меліорованих земель (зрошуваних, осушених) до площі сільськогосподарських угідь);
- питома вага інтенсивних культур (цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, соняшнику, зернової кукурудзи, коноплі) у загальній посівній площі підприємства;
- щільність поголів'я тварин на 100 га угідь;
- відношення посівної площі до площі ріллі (за рахунок підпокровних, проміжних, поукісних культур цей коефіцієнт може перевищувати одиницю);
- частка посівів окремих культур у структурі посівних площ.

Соціальну ефективність використання землі слід розглядати як відношення отриманих соціальних результатів до витрат, що використовувалися на досягнення стратегічних цілей соціально-економічної системи та реалізації загальнодержавних, галузевих та індивідуальних інтересів. На рівні аграрного підприємства соціальну ефективність оцінюють за показниками:

- обсяг оплати праці з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь;
- плата за оренду 1 га земельної ділянки (паю), її відношення до грошової оцінки землі;
- повнота та своєчасність розрахунків з орендодавцями.

Екологічна ефективність використання землі проявляється у виробництві екологічно чистої продукції, динаміці вмісту гумусу та поживних речовин у ґрунті, темпах відновлення природної родючості ґрунту, динаміці шкідливих речовин у ґрунті, динаміці ерозійних процесів.

Збільшення доходів підприємства за рахунок оптимізації та підвищення ефективності використання земельних ресурсів пов'язано з реалізацією **резервів екстенсивного та інтенсивного характеру**.

Екстенсивні резерви пов'язані зі збільшенням розмірів землекористування: додаткова оренда; купівля додаткових угідь; трансформація угідь.

Резерви інтенсивного характеру пов'язані з пошуком можливостей підвищення показників ефективності використання земельних ресурсів: підвищення урожайності сільськогосподарських культур; збільшення щільності поголів'я тварин на 100 га угідь; меліоративні заходи; запровадження раціональних сівозмін; інші агротехнічні заходи, зокрема, використання наукоємних та трудомістких технологій.